

Capitolul 6

Calcul integral

6.1 Integrale multiple

Fie $(E, \mathcal{E}, \mu)$ și $(F, \mathcal{F}, \nu)$ două spații cu măsură. Dacă $A \in \mathcal{E}$ și $B \in \mathcal{F}$, atunci mulțimea $A \times B \subset E \times F$ este numită *dreptunghi*.

Definiția 6.1. σ -algebra pe $E \times F$ generată de familia dreptunghiurilor este numită σ -algebra produs a σ -algebrelor $\mathcal{E}$ și $\mathcal{F}$ și se notează $\mathcal{E} \times \mathcal{F}$.

Precizăm faptul că aici este vorba de un “abuz de notație” în sensul că σ -algebra produs nu coincide (de fapt este inclusă) cu produsul cartezian al familiilor $\mathcal{E}$ și $\mathcal{F}$.

Exemplul 6.1. Dacă se consideră borclienele $\mathcal{B}$ de pe dreapta reală, atunci $\mathcal{B} \times \mathcal{B}$ este σ -algebra Borel $\mathcal{B}^2$ din $\mathbb{R}^2$. Astfel, prin inducție, se poate obține σ -algebra Borel $\mathcal{B}^d$ din $\mathbb{R}^d$ ca produs de σ -algebre. ■

Definiția 6.2. Fie $D \in \mathcal{E} \times \mathcal{F}$ și $x \in E$, $y \in F$.

1. Se numește *secțiunea lui D în punctul x* , notată D_x , mulțimea din $\mathcal{F}$ (v. teorema 6.1) definită prin (v. Fig. 5.1, a))

$$D_x = \{y \in F \mid (x, y) \in D\}$$

2. Se numește *secțiunea lui D în punctul y* , notată D^y , mulțimea din $\mathcal{E}$ (v. teorema 6.1) definită prin (v. Fig. 5.1, b))

$$D^y = \{x \in E \mid (x, y) \in D\}$$

Cazuri particulare

1. *Dreptunghi* i.e. $D = A \times B$, $A \in \mathcal{E}$, $B \in \mathcal{F}$. Avem

$$(A \times B)_x = \begin{cases} B & \text{pentru } x \in A \\ \emptyset & \text{pentru } x \in E \setminus A \end{cases}$$

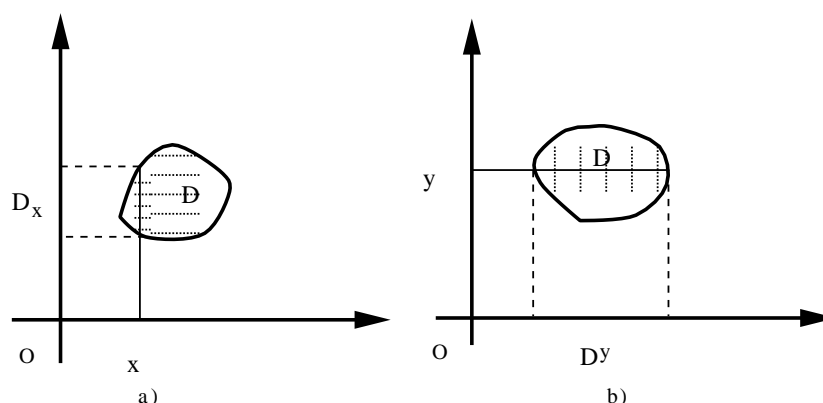

Fig. 6.1: Proiecții

2. a) *Intergrafic proiectabil pe Ox sau domeniu simplu în raport cu Oy .* Fie $\varphi, \psi: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ continue astfel încât $\varphi(x) \leq \psi(x)$ pentru orice $x \in [a, b]$. Atunci (v. Fig. 5.2, a))

$$D = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid a \leq x \leq b, \varphi(x) \leq y \leq \psi(x)\}$$

Avem

$$D_x = \begin{cases} [\varphi(x), \psi(x)] & \text{pentru } x \in [a, b] \\ \emptyset & \text{pentru } x \notin [a, b] \end{cases}$$

- b) *Intergrafic proiectabil pe Oy sau domeniu simplu în raport cu Ox .* Fie $\varphi, \psi: [c, d] \rightarrow \mathbb{R}$ continue astfel încât $\varphi(y) \leq \psi(y)$ pentru orice $y \in [c, d]$. Atunci (v. Fig. 5.2, b))

$$D = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid c \leq y \leq d, \varphi(y) \leq x \leq \psi(y)\}$$

Avem

$$D^y = \begin{cases} [\varphi(y), \psi(y)] & \text{pentru } y \in [c, d] \\ \emptyset & \text{pentru } y \notin [c, d] \end{cases}$$

3. *Intergrafice proiectabile în $\mathbb{R}^3$.* Considerăm $\mathbb{R}^3$ ca fiind produsul cartezian $\mathbb{R}^2 \times \mathbb{R}$. Fie $M \subset \mathbb{R}^3$ o mulțime măsurabilă și mărginită, iar $\varphi, \psi: M \rightarrow \mathbb{R}$ continue astfel încât $\varphi(x, y) \leq \psi(x, y)$ pentru orice $(x, y) \in M$. Mulțimea

$$D = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid (x, y) \in M, \varphi(x, y) \leq z \leq \psi(x, y)\}$$

va fi numită intergrafic proiectabil pe xOy . Avem

$$D_{xy} = \begin{cases} [\varphi(x, y), \psi(x, y)] & \text{pentru } (x, y) \in M \\ \emptyset & \text{pentru } (x, y) \notin M \end{cases}$$

Similar se definesc intergrafice proiectabile pe yOz sau zOx

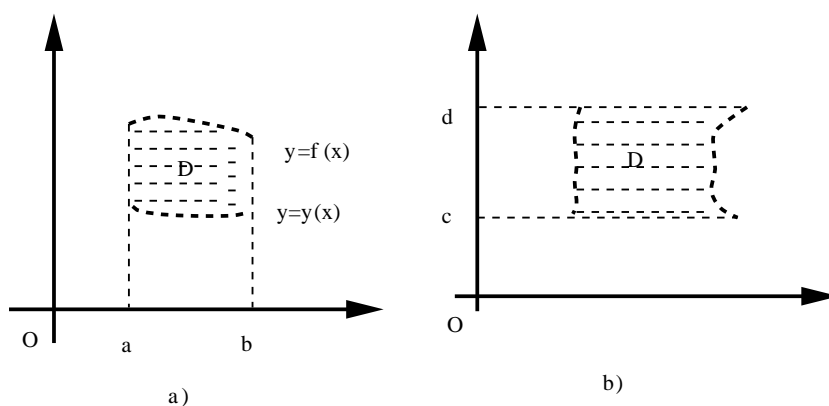

Fig. 6.2: Intergrafice proiectabile

Teorema 6.1. Fie $D \in \mathcal{E} \times \mathcal{F}$. Atunci

1. Pentru orice $x \in E$ și $y \in F$ avem $D_x \in \mathcal{F}$ și $D^y \in \mathcal{E}$.
2. Funcțiile $x \rightarrow \nu(D_x)$ și $y \rightarrow \mu(D^y)$ sunt măsurabile Borel și avem

$$\int_E \nu(D_x) \mu(dx) = \int_F \mu(D^y) \nu(dy) \quad (6.1)$$

Demonstrație. Vom face demonstrația doar pentru cazul particular când D este dreptunghi (v. cazul particular 1 de mai sus). În acest caz

$$\nu(D_x) = \begin{cases} \nu(B) & \text{pentru } x \in A \\ 0 & \text{pentru } x \notin A \end{cases} \implies \nu(D_x) = \nu(B) \mathbf{1}_A(x)$$

și

$$\mu(D^y) = \begin{cases} \mu(A) & \text{pentru } y \in B \\ 0 & \text{pentru } y \notin B \end{cases} \implies \mu(D^y) = \mu(A) \mathbf{1}_B(y)$$

deci proiecțiile sunt măsurabile. Pe de altă parte membrul stâng din (6.1) se scrie

$$\int_E \nu(B) \mathbf{1}_A(x) \mu(dx) = \nu(B) \int_E \mathbf{1}_A(x) \mu(dx) = \nu(B) \mu(A)$$

iar membrul drept

$$\int_F \mu(A) \mathbf{1}_B(y) \nu(dy) = \mu(A) \int_F \mathbf{1}_B(y) \nu(dy) = \mu(A) \nu(B)$$

ceea ce demonstrează egalitatea. $\square$

Definiția 6.3. Valoarea comună a celor doi membri ai relației (6.1) definește o măsură pe $\mathcal{E} \times \mathcal{F}$, notată $\mu \times \nu$, și numită *măsura produs* a măsurilor μ și ν .

Așadar, pentru $D \in \mathcal{E} \times \mathcal{F}$, avem

$$(\mu \times \nu)(D) \stackrel{\text{def}}{=} \int_E \nu(D_x) \mu(dx) = \int_F \mu(D^y) \nu(dy) \quad (6.2)$$

În particular, pentru $A \in \mathcal{E}$ și $B \in \mathcal{F}$,

$$(\mu \times \nu)(A \times B) = \mu(A) \nu(B) \quad (6.3)$$

Dacă $f: E \times F \rightarrow \mathbb{R}$ este măsurabilă Borel, atunci se poate considera integrala $\int_{E \times F} f d(\mu \times \nu)$. Pentru calculul unei astfel de integrale avem următoarea teoremă a cărei demonstrație o omitem (v. c.g. [2], [15]):

Teorema 6.2. (Teorema lui Fubini, G. Fubini, 1870-1943) Presupunem că funcția $f: E \times F \rightarrow \mathbb{R}$ este măsurabilă Borel și îndeplinește una din următoarele condiții:

- f este pozitivă;
- f este integrabilă pe $E \times F$ în raport cu măsura produs $\mu \times \nu$.

Atunci avem

$$\begin{aligned} \int_{E \times F} f(x, y) \mu(dx) \times \nu(dy) &= \int_E \mu(dx) \int_F f(x, y) \nu(dy) \\ &= \int_F \nu(dy) \int_E f(x, y) \mu(dx) \end{aligned} \quad (6.4)$$

Teorema lui Fubini permite calculul integralei pe spațiul produs ca o succesiune de două integrale pe fiecare dintre spațiile componente.

Observația 6.1. 1. Dacă $E = F = \mathbb{R}$, μ și ν reprezintă măsura Lebesgue pe $\mathbb{R}$, atunci $\mu \times \nu$ este măsura Lebesgue în $\mathbb{R}^2$. Integrala în raport cu această măsură se notează

$$\iint_{\mathbb{R}^2} f(x, y) dx dy$$

și se numește *integrală dublă*.

2. Fie $E = \mathbb{R}^2$, $F = \mathbb{R}$, μ măsura Lebesgue în $\mathbb{R}^2$, ν măsura Lebesgue pe $\mathbb{R}$. Integrala pe $E \times F = \mathbb{R}^3$ se notează

$$\iiint_{\mathbb{R}^3} f(x, y, z) dx dy dz$$

și se numește *integrală triplă*.

3. Pentru $f \equiv 1$, și D o mulțime din $\mathbb{R}^2$ sau $\mathbb{R}^3$, măsurabilă și cu arie, respectiv volum, se obține

$$\iint_D dx dy = \text{aria}(D), \quad \iiint_D dx dy dz = \text{vol}(D)$$

Din teorema 6.2 rezultă că integrala dublă pe un dreptunghi $D = [a, b] \times [c, d]$ poate fi calculată astfel:

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_a^b dx \int_c^d f(x, y) dy = \int_c^d dy \int_a^b f(x, y) dx \quad (6.5)$$

Fie $D \in \mathcal{B}^2$ și $f: D \rightarrow \mathbb{R}$ integrabilă sau pozitivă și măsurabilă. Conform teoremei 6.2 avem

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \iint_{\mathbb{R}^2} \mathbb{1}_D(x, y) f(x, y) dx dy = \int_{\mathbb{R}} dx \int_{\mathbb{R}} \mathbb{1}_D(x, y) f(x, y) dy$$

dar

$$\mathbb{1}_D(x, y) = \mathbb{1}_{D_x}(y)$$

astfel că

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_{\mathbb{R}} dx \int_{D_x} f(x, y) dy \quad (6.6)$$

Analog

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_{\mathbb{R}} dy \int_{D_y} f(x, y) dx \quad (6.7)$$

În particular, pentru un intergrafic proiectabil pe Ox

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_a^b dx \int_{\varphi(x)}^{\psi(x)} f(x, y) dy \quad (6.8)$$

iar pentru un intergrafic proiectabil pe Oy

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \int_c^d dy \int_{\varphi(y)}^{\psi(y)} f(x, y) dx \quad (6.9)$$

Exemplul 6.2. Ne propunem să calculăm integrala

$$I = \iint_D (x + y) dx dy$$

unde D este mărginit de curbele $y^2 = px$, $x = \frac{p}{2}$, $p > 0$ dat (v. Fig. 5.3).

Integrala poate fi calculată considerând că D este intergrafic proiectabil,

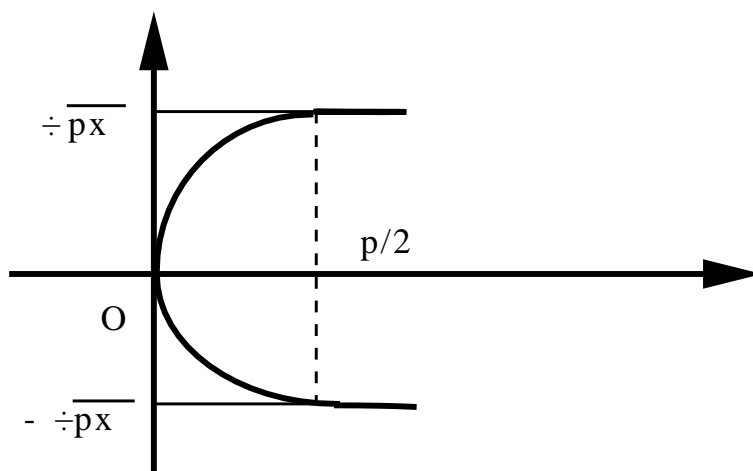

Fig. 6.3: Mulțimea D

fic pe Ox , fic pe Oy . In prima variantă avem $\varphi(x) = -\sqrt{px}$, $\psi(x) = \sqrt{px}$ și aplicăm formula (6.8)

$$\begin{aligned} I &= \int_0^{p/2} dx \int_{-\sqrt{px}}^{\sqrt{px}} (x+y) dy = \int_0^{p/2} \left(xy + \frac{y^2}{2} \right) \Big|_{-\sqrt{px}}^{\sqrt{px}} dx \\ &= \int_0^{p/2} 2x\sqrt{px} dx = \frac{p^3\sqrt{2}}{10} \end{aligned}$$

Dacă considerăm că D este intergrafic proiectabil pe Oy , atunci $\varphi(y) = \frac{y^2}{p}$, $\psi(y) = \frac{p}{2}$. Aplicând (6.9) obținem

$$\begin{aligned} I &= \int_{-\frac{p\sqrt{2}}{2}}^{\frac{p\sqrt{2}}{2}} dy \int_{\frac{y^2}{p}}^{\frac{p}{2}} (x+y) dx = \int_{-\frac{p\sqrt{2}}{2}}^{\frac{p\sqrt{2}}{2}} \left(\frac{x^2}{2} + xy \right) \Big|_{\frac{y^2}{p}}^{\frac{p}{2}} dy \\ &= 2 \int_0^{\frac{p\sqrt{2}}{2}} \left(\frac{p^2}{8} - \frac{y^4}{2p^2} \right) dy = \frac{p^3\sqrt{2}}{10}. \end{aligned}$$

■

Uncori, mulțimea pe care se efectuează integrarea poate fi transformată, printr-o aplicație convenabil aleasă, într-una mai “cumsocade”.

Teorema 6.3. (Schimbarea de variabile în integrala dublă) Fie $A \subset \mathbb{R}^2$ deschisă și $f: A \rightarrow \mathbb{R}$, integrabilă sau măsurabilă și pozitivă. Fie, de asemenea, $B \subset \mathbb{R}^2$ o altă mulțime deschisă iar $h: B \rightarrow A$ un difeomorfism $((u, v) \xrightarrow{h} (x, y))$ al cărui jacobian este J , i.e. $J(u, v) = \frac{D(x, y)}{D(u, v)}$. In

aceste condiții avem

$$\iint_A f(x, y) \, dx dy = \iint_B (f \circ h)(u, v) |J(u, v)| \, du dv \quad (6.10)$$

Exemplul 6.3. Se consideră integrala

$$I = \iint_A \sqrt{1 - x^2 - y^2} \, dx dy$$

unde $A = \{(x, y) \mid x^2 + y^2 < 1, x > 0, y > 0\}$.

Aici difeomorfismul ales este dat de coordonatele polare, i.e. $x = u \cos v, y = u \sin v, u > 0, 0 < v < 2\pi$ al cărui jacobian este $J(u, v) = u$. Prin această aplicație A este transformată într-un dreptunghi $B = \{(u, v) \mid 0 < u < 1, 0 < v < \frac{\pi}{2}\}$. Folosind (6.5) și (6.10) se obține

$$I = \iint_B \sqrt{1 - u^2} u \, du dv = \int_0^{\frac{\pi}{2}} dv \int_0^1 u \sqrt{1 - u^2} \, du = \frac{\pi}{6}$$

■

Exemplul 6.4. Se consideră integralele

$$I = \int_0^\infty e^{-x^2} \, dx \quad \text{și} \quad J = \int_0^\infty \int_0^\infty e^{-(x^2+y^2)} \, dx dy$$

Din teorema 6.2 se obține

$$J = \int_0^\infty e^{-x^2} \, dx \int_0^\infty e^{-y^2} \, dy = I^2$$

Pe de altă parte, integrala J se poate calcula cu aceeași schimbare de variabile ca mai sus, obținându-se

$$J = \int_0^{\frac{\pi}{2}} dv \int_0^\infty u e^{-u^2} \, du = \frac{\pi}{4}$$

În acest fel găsim relația importantă (*primitiva funcției e^{-x^2} nu poate fi calculată!*)

$$\int_0^\infty e^{-x^2} \, dx = \frac{\sqrt{\pi}}{2} \quad (6.11)$$

■

Pentru calculul unei integrale triple pe un paralelipiped $D = [a_1, b_1] \times [a_2, b_2] \times [a_3, b_3]$ se poate aplica (6.5) și se găsește formula

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \int_{a_1}^{b_1} dx \int_{a_2}^{b_2} dy \int_{a_3}^{b_3} f(x, y, z) dz \quad (6.12)$$

ordinea de integrare putând fi schimbată.

Mai general, fie $D \in \mathcal{B}^3$ iar $f: D \rightarrow \mathbb{R}$, integrabilă sau măsurabilă și pozitivă. În teorema 6.2 punem $E = \mathbb{R}^2$, $F = \mathbb{R}$. Rezultă

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \iint_{\mathbb{R}^2} dx dy \int_{\mathbb{R}} \mathbb{1}_D(x, y, z) f(x, y, z) dz$$

dar

$$\mathbb{1}_D(x, y, z) = \mathbb{1}_{D_{xy}}(z)$$

astfel că

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \iint_{\mathbb{R}^2} dx dy \int_{D_{xy}} f(x, y, z) dz \quad (6.13)$$

Dacă punem $E = \mathbb{R}$, $F = \mathbb{R}^2$, atunci rezultă formula

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \int_{\mathbb{R}} dz \iint_{D^z} f(x, y, z) dx dy \quad (6.14)$$

Formule similare cu (6.13) și (6.14) se obțin dacă considerăm proiecții pe yOz sau zOx . În particular, pentru un intergrafic proiectabil pe xOy , din (6.13) rezultă

$$\iiint_D f(x, y, z) dx dy dz = \iint_M dx dy \int_{\varphi(x, y)}^{\psi(x, y)} f(x, y, z) dz \quad (6.15)$$

Pentru intergrafice proiectabile pe yOz sau zOx se deduc, cu ușurință, formule similare.

Fie D un intergrafic proiectabil pe xOy care are volum. Folosind observația 5.11, pct. 3 și (6.15) rezultă următoarea formulă care permite calculul unui volum, folosind o integrală dublă

$$\text{vol}(D) = \iint_M [\psi(x, y) - \varphi(x, y)] dx dy \quad (6.16)$$

Exemplul 6.5. Se consideră integrala triplă

$$I = \iiint_D xy^2 z^3 dx dy dz$$

unde D este delimitat de suprafețele $z = xy$ (paraboloid hiperbolic), $y = x$ (plan care conține pe Oz), $z = 0$, $x = 1$ (plan paralel cu yOz). Mulțimea D

este un intergrafic proiectabil pe xOy , unde cu $\varphi(x, y) = 0$ și $\psi(x, y) = xy$, deci $M = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 < x < 1, 0 < y < x\}$. Utilizând (6.15) și (6.8), rezultă

$$\begin{aligned} I &= \iint_M dx dy \int_0^{xy} xy^2 z^3 dz = \frac{1}{4} \iint_M x^5 y^6 dx dy \\ &= \frac{1}{4} \int_0^1 dx \int_0^x x^5 y^6 dy = \frac{1}{13 \cdot 28} \end{aligned}$$

Exemplul 6.6. Se cere volumul corpului D delimitat de planele: $z = 1 + x + y$, $x + y = 1$, $x = 0$, $y = 0$, $z = 0$. Este vorba despre un intergrafic proiectabil pe xOy , unde $M = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 < x < 1, 0 < y < x\}$, $\varphi(x, y) = 0$, $\psi(x, y) = 1 + x + y$. Aplicăm (6.16):

$$\begin{aligned} \text{vol}(D) &= \iint_M (1 + x + y) dx dy = \int_0^1 dx \int_0^{1-x} (1 + x + y) dy \\ &= \int_0^1 \left[1 - x + x(1 - x) + \frac{(1 - x)^2}{2} \right] dx = \frac{5}{6} \end{aligned}$$

■

Pentru integrala triplă teorema de schimbare de variabile este similară teoremei 6.3.

Teorema 6.4. (Schimbarea de variabile în integrala triplă) Fie $A \subset \mathbb{R}^3$ deschisă și $f: A \rightarrow \mathbb{R}$, integrabilă sau măsurabilă și pozitivă. Fie, de asemenea, $B \subset \mathbb{R}^3$ o altă mulțime deschisă iar $h: B \rightarrow A$ un difeomorfism $((u, v, w) \xrightarrow{h} (x, y, z))$ al cărui jacobian este J , i.e. $J(u, v, w) = \frac{D(x, y, z)}{D(u, v, w)}$. In aceste condiții avem

$$\iiint_A f(x, y, z) dx dy dz = \iiint_B (f \circ h)(u, v, w) |J(u, v, w)| du dv dw \quad (6.17)$$

Exemplul 6.7. Se consideră integrala

$$I = \iiint_A xyz dx dy dz$$

unde A este delimitată de suprafețele $x^2 + y^2 + z^2 = 1$ (bilă cu centrul în origine, de rază 1), $x = 0$, $y = 0$, $z = 0$. Este vorba de porțiunea din bilă ce se află în primul octant.

Schimbarea de variabile se obține prin “treccrea” la coordonate sferice: $x = u \sin v \cos w$, $y = u \sin v \sin w$, $z = u \cos v$ al cărei jacobian este $J(u, v, w) = u^2 \sin v$. Mulțimea A se transformă în dreptunghiul

$B = \left\{ (u, v, w) \mid 0 < u < 1, 0 < v < \frac{\pi}{2}, 0 < w < \frac{\pi}{2} \right\}$. Din (6.17) și (6.12) rezultă

$$\begin{aligned} I &= \iiint_A u^3 \sin^2 v \cos v \sin w |u^2 \sin v| du dv dw \\ &= \int_0^1 du \int_0^{\frac{\pi}{2}} dv \int_0^{\frac{\pi}{2}} u^5 \sin^3 v \cos v \sin w dw = \frac{1}{48} \end{aligned}$$

■

6.2 Integrale Riemann improprii

Spre deosebire de integrala Lebesgue (care este definită pe orice mulțime boreliană mărginită sau nemărginită), integrala Riemann a fost concepută pentru funcții definite pe intervale compacte. În cele ce urmează această noțiune va fi extinsă, într-o anumită manieră, și pentru intervale necompacte. În acest scop vom considera o funcție definită într-una din următoarele ipostaze:

- a) $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}, a < b \leq \infty$.
- b) $f: (a, b] \rightarrow \mathbb{R}, -\infty \leq a < b < \infty$.
- c) $f: (a, b) \rightarrow \mathbb{R}, -\infty \leq a < b \leq \infty$.

În fiecare din aceste cazuri se va presupune că f este *local integrabilă* (i.e. orice punct din domeniul său de definiție are o vecinătate compactă pe care funcția este integrabilă).

Definiția 6.4. a) Spunem că *integrala improprie* $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă dacă există și este finită limita

$$\lim_{\substack{\beta \rightarrow b \\ \beta < b}} \int_a^\beta f(x) dx$$

b) Spunem că *integrala improprie* $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă dacă există și este finită limita

$$\lim_{\substack{\alpha \rightarrow a \\ \alpha > a}} \int_\alpha^b f(x) dx$$

c) Integrala improprie $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă dacă există $c \in (a, b)$ astfel încât ambele integrale $\int_a^c f(x) dx$ și $\int_c^b f(x) dx$ sunt convergente în sensul de la a) și b).

În caz de convergență valoarea integralei improprie este valoarea limitei prin care a fost definită.

O integrală improprie care nu este convergentă se numește *divergentă*.

Exemplul 6.8. (*Important*) Fie $a > 0$. Vom cerceta natura integralei improprie $\int_a^\infty \frac{dx}{x^\alpha}$ unde $\alpha \in \mathbb{R}$. Pentru aceasta trebuie luate în considerație următoarele cazuri:

a) Dacă $\alpha \neq 1$ avem

$$\int_a^\beta \frac{dx}{x^\alpha} = \frac{1}{1-\alpha} (\beta^{1-\alpha} - a^{1-\alpha})$$

astfel că

$$\lim_{\beta \nearrow \infty} \int_a^\beta \frac{dx}{x^\alpha} = \begin{cases} \infty, & \alpha < 1 \\ \frac{a}{\alpha-1}, & \alpha > 1 \end{cases}$$

b) Dacă $\alpha = 1$ avem

$$\int_a^\beta \frac{dx}{x^\alpha} = \ln \beta - \ln a$$

de unde rezultă

$$\lim_{\beta \nearrow \infty} \int_a^\beta \frac{dx}{x^\alpha} = -\infty$$

În concluzie, integrala considerată este convergentă dacă și numai dacă $\alpha > 1$.

■

Observația 6.2. Un calcul similar arată că integrala $\int_0^1 \frac{dx}{x^\alpha}$ este convergentă dacă și numai dacă $\alpha < 1$.

Exemplul 6.9. Fie $f: [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \sin x$. Deoarece

$$\lim_{\beta \nearrow \infty} \int_0^\beta f(x) dx = \lim_{\beta \nearrow \infty} (1 - \cos \beta)$$

nu există, rezultă că integrala este divergentă.

■

Convergența anumitor integrale improprie poate fi definită și *în sensul valorii principale*.

Definiția 6.5. a) Fie $f: (-\infty, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$. Se spune că integrala improprie $\int_{-\infty}^\infty f(x) dx$ este convergentă *în sensul valorii principale (Cauchy)* dacă există și este finită

$$\lim_{\alpha \rightarrow \infty} \int_{-\alpha}^\alpha f(x) dx$$

b) Fie $f: [a, c) \cup (c, b] \rightarrow \mathbb{R}$ unde $a < c < b$. Se spune că integrala improprie $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă în sensul valorii principale (Cauchy) dacă există și este finită

$$\lim_{\delta \searrow 0} \left(\int_a^{c-\delta} f(x) dx + \int_{c+\delta}^b f(x) dx \right)$$

În caz de convergență valoarea limitelor respective sunt valorile integralei improprie în sensul valorii principale și se notează v.p. $\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx$ respectiv v.p. $\int_a^b f(x) dx$.

Este evident că o integrală improprie convergentă este convergentă și în sensul valorii principale și avem

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = \text{v.p.} \int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx \quad (6.18)$$

respectiv

$$\int_a^c f(x) dx + \int_c^b f(x) dx = \text{v.p.} \int_a^b f(x) dx \quad (6.19)$$

Reciproca acestei afirmații este în general falsă.

Exemplul 6.10. Integrala $\int_{-\infty}^{\infty} \sin x dx$ este convergentă în sensul valorii principale și v.p. $\int_{-\infty}^{\infty} \sin x dx = 0$ dar $\int_{-\infty}^{\infty} \sin x dx$ nu este convergentă, conform unui exemplu anterior. ■

Pentru a stabili natura unei integrale improprie sunt folosite așa numitele *criterii de convergență* despre care vom discuta în continuare.

Teorema 6.5. (Criteriul general al lui Cauchy) Fie $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, $a < b \leq \infty$, local integrabilă. Integrala improprie $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă dacă și numai dacă, pentru orice $\varepsilon > 0$, există $c \in (a, b)$ astfel încât

$$\left| \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} f(x) dx \right| < \varepsilon, \quad (\forall) \gamma_1, \gamma_2 \in (c, b).$$

Demonstrație. “dacă” Fie (β_n) , $n = 1, 2, \dots$ un șir monoton crescător convergent către b . Pentru $\varepsilon > 0$ dat, există $c \in (a, b)$ astfel încât, pentru orice

$\gamma_1, \gamma_2 \in (c, b)$, avem $\left| \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} f(x) dx \right| < \varepsilon$. Pe de altă parte, deoarece $\beta_n \nearrow b$, vom avea $\beta_n \in (c, b)$, pentru n suficient de mare. Rezultă

$$\left| \int_{\beta_n}^{\beta_{n+p}} f(x) dx \right| = \left| \int_a^{\beta_{n+p}} f(x) dx - \int_a^{\beta_n} f(x) dx \right| < \varepsilon$$

ceea ce arată că șirul $x_n = \int_a^{\beta_n} f(x) dx$, $n = 1, 2, \dots$ este convergent (conform criteriului general al lui Cauchy pentru șiruri). Lăsăm ca exercițiu cititorului să deducă de aici că

$$\lim_{\beta \nearrow b} \int_a^{\beta} f(x) dx$$

există și este finită, deci integrala este convergentă.

“numai dacă” Prin absurd presupunem că există $\varepsilon > 0$ astfel încât, pentru orice $c \in (a, b)$, există $\gamma_1, \gamma_2 \in (c, b)$ cu proprietatea $\left| \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} f(x) dx \right| \geq \varepsilon$. Întrucât $c \in (a, b)$ este arbitrar putem lua un șir de puncte $c_n = b - \frac{1}{n}$, $n = 1, 2, \dots$ și, pentru fiecare din ele, alegem $\gamma_1^n, \gamma_2^n \in (b - \frac{1}{n}, b)$ astfel încât

$$\left| \int_{\gamma_1^n}^{\gamma_2^n} f(x) dx \right| \geq \varepsilon \Rightarrow \left| \int_a^{\gamma_2^n} f(x) dx - \int_a^{\gamma_1^n} f(x) dx \right| \geq \varepsilon \quad (6.20)$$

Deoarece

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \gamma_1^n = \lim_{n \rightarrow \infty} \gamma_2^n = b$$

rezultă că șirul “combinat” $\gamma_1^1, \gamma_2^1, \gamma_1^2, \gamma_2^2, \gamma_1^3, \gamma_2^3, \dots$ este convergent către b . Dacă notăm acest șir cu β_n , $n = 1, 2, \dots$, atunci, datorită convergenței integralei, rezultă că șirul de integrale

$$\int_a^{\beta_n} f(x) dx, \quad n = 1, 2, \dots$$

este convergent, ceea ce este în contradicție cu (6.20). $\square$

Observația 6.3. Teorema 6.5 se transpune de o manieră evidentă pentru integrale improprii corespunzătoare unei funcții $f: (a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ cu $-\infty \leq a < b$.

Definiția 6.6. O integrală improprie, corespunzătoare unei funcții f este *absolut convergentă* dacă integrala improprie corespunzătoare lui $|f|$ este convergentă. Se mai spune că f este *absolut integrabilă* pe mulțimea considerată. Dacă integrala este convergentă dar nu este absolut convergentă, atunci ea se numește *semiconvergentă*.

Folosind proprietățile integralei Lebesgue se deduce fără dificultate că, dacă integrala improprie corespunzătoare unei funcții f este absolut convergentă, atunci $|f|$ (deci și f) este integrabilă Lebesgue pe mulțimea considerată. Prin urmare, dacă integrala este semiconvergentă, atunci funcția nu este integrabilă Lebesgue pe mulțimea necompactă considerată.

Din teorema 6.5 rezultă că o integrală absolut convergentă este convergentă. Reciproca acestei afirmații este în general falsă.

Exemplul 6.11. Fie $f: [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = \frac{(-1)^n}{n+1}$ pentru $n \leq x < n+1$, $n = 0, 1, 2, \dots$. Pentru $p \in \mathbb{N}^*$ avem

$$\int_0^p f(x) dx = \sum_{n=0}^p \frac{(-1)^n}{n+1}$$

care arată că limita

$$\lim_{p \rightarrow \infty} \int_0^p f(x) dx = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n+1}$$

există și este finită (v. criteriul lui Leibniz pentru serii alternate). De aici se deduce cu ușurință că integrala improprie $\int_0^{\infty} f(x) dx$ este convergentă.

Pe de altă parte

$$\lim_{p \rightarrow \infty} \int_0^p |f(x)| dx = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{n+1} = \infty$$

astfel că integrala nu este absolut convergentă (i.e. este semiconvergentă).

Observăm că

$$f^+(x) = \begin{cases} \frac{1}{2k+1}, & x \in [2k, 2k+1), \\ 0, & x \in [2k+1, 2k+2), \end{cases} \quad k \in \mathbb{N};$$

$$f^-(x) = \begin{cases} \frac{1}{2k}, & x \in [2k-1, 2k), \\ 0, & x \in [2(k-1), 2k-1), \end{cases} \quad k \in \mathbb{N}^*.$$

De aici rezultă că $\int_0^{\infty} f^+(x) dx = \int_0^{\infty} f^-(x) dx = \infty$, astfel că, așa cum am remarcat mai sus, f nu este integrabilă Lebesgue pe $[0, \infty)$. ■

Teorema 6.6. (Criteriul Dirichlet-Abel) Fie $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, ($b \leq \infty$), de clasă C^1 astfel încât $\lim_{x \rightarrow b} f(x) = 0$ și $\int_a^b f'(x) dx$ este absolut convergentă. Fie $g: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$ continuă astfel încât funcția $G(x) = \int_a^x g(t) dt$ să fie mărginită. Atunci integrala improprie $\int_a^b f(x)g(x) dx$ este convergentă.

Demonstrație. Fie $M > 0$ astfel încât $G(x) \leq M$, $(\forall) x \in [a, b)$. Pentru orice $x \in [a, b)$ avem

$$\int_a^x f(t)g(t) dt = f(t)G(t) \Big|_a^x - \int_a^x f'(x)G(x) dx. \quad (6.21)$$

Deoarece $|f'G| \leq M|f'|$ și $f(x)G(x) \rightarrow 0$ când $x \rightarrow b$, rezultă că membrul drept din (6.21) are limită finită pentru $x \rightarrow b$, adică integrala este convergentă. $\square$

Corolarul 6.1. Fie $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, $(b \leq \infty)$, de clasă C^1 astfel încât există $\lim_{x \rightarrow b} f(x)$ și $\int_a^b f'(x) dx$ este absolut convergentă. Fie $g: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$ continuă astfel încât integrala $G(x) = \int_a^b g(x) dx$ să fie convergentă. Atunci integrala improprie $\int_a^b f(x)g(x) dx$ este convergentă.

Demonstrație. Funcția $G(x) = \int_a^x g(t) dt$ este mărginită deoarece are limită finită când $x \rightarrow b$. Dacă notăm $\ell = \lim_{x \rightarrow b} f(x)$, atunci $\ell - f(x)$ are limita nulă când $x \rightarrow b$. Conform teoremei 6.6 integrala $\int_a^b [\ell - f(x)]g(x) dx$ este convergentă, ceea ce implică concluzia dorită. $\square$

Exemplul 6.12. Considerăm integrala $\int_0^\infty \frac{\sin x}{x} dx$. Din teorema 6.6 cu $f(x) = \frac{1}{x}$ și $g(x) = \sin x$ rezultă că integrala este convergentă. Pe de altă parte integrala nu este absolut convergentă. Într-adevăr, în caz contrar, din relația

$$\frac{1 - \cos 2x}{2} = \sin^2 x \leq |\sin x|$$

ar rezulta convergența integralei $\int_1^\infty \frac{1 - \cos 2x}{2x} dx$. Dar $\int_1^\infty \frac{\cos 2x}{x} dx$ este convergentă (v. teorema 6.6) în timp ce $\int_1^\infty \frac{1}{x} dx$ este divergentă (v. exemplul 6.6.8) și am ajuns la o contradicție.

Acesta este un exemplu remarcabil de integrală improprie semiconvergentă; el arată că funcția continuă

$$f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}, \quad f(x) = \begin{cases} \frac{\sin x}{x}, & x \neq 0 \\ 1, & x = 0 \end{cases}$$

nu este integrabilă Lebesgue pe $[0, \infty)$, deci nici pe $\mathbb{R}$.

■

Teorema 6.7. (Criteriul de comparație) Fie $f, g: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, ($a < b \leq \infty$), local integrabile. Presupunem că există $c \in (a, b)$ astfel încât $0 \leq f(x) \leq g(x)$ pentru orice $x \in (c, b)$. Dacă $\int_a^b g(x) dx$ este convergentă, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă.

Demonstrație. Este o consecință a inegalităților

$$0 \leq \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} f(x) dx \leq \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} g(x) dx, \quad (\forall) \gamma_1, \gamma_2 \in (c, b)$$

și a teoremei 6.5. □

Exemplul 6.13. Integrala $\int_1^{\infty} c^{-x^2} dx$ este convergentă deoarece, pentru $x \geq 1$, avem $c^{-x^2} \leq c^{-x}$ iar $\int_1^{\infty} c^{-x} dx$ este convergentă.

Teorema 6.8. (Criteriul de convergență la limită) Fie $f, g: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, ($a < b \leq \infty$), local integrabile. Presupunem că există și este finită

$$\ell = \lim_{x \rightarrow b} \left| \frac{f(x)}{g(x)} \right|.$$

Atunci:

1. Dacă $\int_a^b g(x) dx$ converge absolut, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este absolut convergentă.

2. Dacă $\ell \neq 0$ atunci integralele $\int_a^b |f(x)| dx$ și $\int_a^b |g(x)| dx$ au aceeași natură.

Demonstrație. 1. Din definiția limitei rezultă că există $c \in (a, b)$ astfel încât, pentru orice $\varepsilon > 0$,

$$\left| \frac{|f(x)|}{|g(x)|} - \ell \right| < \varepsilon, \quad (\forall) x \in (c, b). \quad (6.22)$$

Rezultă

$$|f(x)| \leq (\ell + \varepsilon)|g(x)|, \quad (\forall) x \in (c, b)$$

și se aplică teorema 6.7.

2. Evident $\ell > 0$ și luăm în (6.22) $0 < \varepsilon < \ell$. Rezultă

$$(\ell - \varepsilon)|g(x)| \leq |f(x)| \leq (\ell + \varepsilon)|g(x)|, \quad (\forall) x \in (c, b)$$

și se aplică teorema 6.7. □

Corolarul 6.2. Fie $f: [a, \infty) \rightarrow \mathbb{R}_+$, $a > 0$, astfel încât există limita

$$\lim_{x \rightarrow \infty} x^\alpha f(x) = \ell$$

1. Dacă $\alpha > 1$ și $\ell < \infty$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă.
2. Dacă $\alpha \leq 1$ și $\ell \neq 0$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este divergentă.

Demonstrație. În teorema 6.8 luăm $g(x) = \frac{1}{x^\alpha}$ și se ține seamă de exemplul 6.6.8. $\square$

Corolarul 6.3. Fie $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}_+$, ($a < b < \infty$), astfel încât există limita

$$\lim_{x \rightarrow b} (b-x)^\alpha f(x) = \ell$$

1. Dacă $\alpha < 1$ și $\ell < \infty$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă.
2. Dacă $\alpha \geq 1$ și $\ell \neq 0$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este divergentă.

Demonstrație. În teorema 6.8 luăm $g(x) = \frac{1}{(b-x)^\alpha}$. $\square$

Observația 6.4. Teoremele 6.7, 6.8 se modifică de o manieră evidentă pentru integrale improprii definite pe intervale necompacte de forma $(a, b]$. Corolarul 6.3 va avea următoarea formă

Corolarul 6.4. Fie $f: (a, b] \rightarrow \mathbb{R}_+$, ($-\infty < a < b$), astfel încât există limita

$$\lim_{x \rightarrow a} (x-a)^\alpha f(x) = \ell$$

1. Dacă $\alpha < 1$ și $\ell < \infty$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă.
2. Dacă $\alpha \geq 1$ și $\ell \neq 0$, atunci $\int_a^b f(x) dx$ este divergentă.

Exemplul 6.14. Se consideră integrala $\int_0^\infty x^n e^{-x} dx$, $n \geq 0$. Deoarece

$$\lim_{x \rightarrow \infty} x^2 x^n e^{-x} = 0$$

rezultă că integrala este convergentă conform corolarului 6.2.

Exemplul 6.15. Fie integrala $\int_0^1 |\ln x|^\alpha dx$, $\alpha \neq 0$. Integrala este improprie în $x = 0$ pentru $\alpha \neq 0$, iar pentru $\alpha < 0$ este improprie și în $x = 1$.

În urma schimbării de variabilă $x = e^{-t}$ integrala devine $\int_0^{\infty} t^{\alpha} e^{-t} dt$. Prin urmare trebuie studiate integralele $\int_1^{\infty} t^{\alpha} e^{-t} dt$ și $\int_0^1 t^{\alpha} e^{-t} dt$; prima este convergentă pentru orice α conform exemplului precedent. Pentru cea de a doua observăm că

$$\lim_{t \searrow 0} \frac{t^{\alpha} e^{-t}}{t^{\alpha}} = 1$$

iar integrala $\int_0^1 t^{\alpha} dt$ este convergentă pentru $\alpha > -1$ și divergentă pentru $\alpha \leq -1$. Conform teoremei 6.8 pct.2, integrala în discuție va avea aceeași natură. ■

Criteriul următor realizează o legătură între serii și integrale improprii.

Teorema 6.9. (Criteriul integral al lui Cauchy) *Fie $f: [a, \infty) \rightarrow \mathbb{R}_+$, ($a > 0$), o funcție descrescătoare și notăm $p = [a] + 1$. Atunci $\int_a^{\infty} f(x) dx$ este convergentă dacă și numai dacă seria $\sum_{n=p}^{\infty} f(n)$ este convergentă.*

Demonstrație. Deoarece f este monoton descrescătoare avem

$$f(n) \leq \int_{n-1}^n f(x) dx \leq f(n-1), \quad n = p+1, p+2, \dots$$

Prin urmare, pentru orice $m > p$,

$$\sum_{n=p+1}^m f(n) \leq \int_p^m f(x) dx \leq \sum_{n=p}^m f(n) \quad (6.23)$$

Dacă $\int_a^{\infty} f(x) dx$ este convergentă, atunci există și este finită limita

$$\lim_{m \rightarrow \infty} \int_p^m f(x) dx \quad (6.24)$$

și din prima inegalitate (6.23) rezultă convergența seriei $\sum_{n=p}^{\infty} f(n)$. Reciproc, dacă seria este convergentă, atunci din a doua inegalitate (6.23) rezultă că există și este finită limita (6.24). De aici și din monotonia funcției $F(x) = \int_p^x f(t) dt$ rezultă convergența integralei. □

Exemplul 6.16. Fie $\alpha > 0$. Seria armonică generalizată

$$\sum_{n \geq 1} \frac{1}{n^\alpha} = 1 + \frac{1}{2^\alpha} + \frac{1}{3^\alpha} + \cdots + \frac{1}{n^\alpha} + \cdots$$

este convergentă dacă și numai dacă $\alpha > 1$. Intr-adevăr, dacă luăm în teorema 6.9 $f(x) = \frac{1}{x^\alpha}$, $x \geq 1$, avem

$$\int_1^m f(x) dx = \begin{cases} \frac{1}{\alpha-1} \left(1 - \frac{1}{m^{\alpha-1}}\right), & \alpha \neq 1 \\ \ln m, & \alpha = 1 \end{cases}$$

care arată că integrala este convergentă dacă și numai dacă $\alpha > 1$. ■

6.3 Integrale cu parametru

Fie I și J două intervale pe $\mathbb{R}$ și $f: I \times J \rightarrow \mathbb{R}$, $(x, t) \rightarrow f(x, t)$, $x \in I$, $t \in J$ o funcție. Presupunem că pentru orice $t \in J$ funcția $x \rightarrow f(x, t)$ este integrabilă Lebesgue pe I și fie $\alpha, \beta: J \rightarrow I$.

Definiția 6.7. Funcția

$$F: J \rightarrow \mathbb{R}, F(t) = \int_{\alpha(t)}^{\beta(t)} f(x, t) dx \quad (6.25)$$

este numită *integrală cu parametru*.

Exemplul 6.17. 1. $F(t) = \int_0^t (x+t)^2 dx$, $t > 0$.

2. $F(t) = \int_0^\infty e^{-tx^2}$, $t > 0$. ■

Observația 6.5. Dacă funcția $(x, t) \rightarrow f(x, t)$ este local integrabilă Riemann în raport cu x , pentru fiecare $t \in J$, iar intervalul I necompact, atunci integrabilitatea Lebesgue antrenează absolut convergența integralei improprie (v. §6.2)

$$F(t) = \int_I f(x, t) dx \quad (6.26)$$

Se pot însă considera și integrale Riemann cu parametru definite atunci când integrala 6.26 este semiconvergentă, deci nu absolut convergentă (v. [8], [17]). De asemenea, dacă I nu este compact, se poate defini convergența uniformă a integralei în raport cu parametrul

Definiția 6.8. Se spune că integrala cu parametru (6.26), unde $I = [a, b)$, este *uniform convergentă în raport cu parametrul* $t \in J$ către $F(t)$ dacă pentru orice $\varepsilon > 0$ există $c = c(\varepsilon) \in (a, b)$ (c nu depinde de t) astfel încât

$$\left| \int_a^\beta f(x, t) dx - F(t) \right| < \varepsilon, \quad (\forall) \beta \in (c, b), t \in J \quad (6.27)$$

Relația (6.27) este echivalentă cu

$$\limsup_{\beta \nearrow b} \sup_{t \in J} \left| \int_a^\beta f(x, t) dx - F(t) \right| = 0 \quad (6.28)$$

Convergența uniformă este utilă atunci când avem de-a face cu integrale cu parametru definite ca valoarea unei integrale improprii semiconvergente. Pentru convergența uniformă teorema 6.5 se adaptează de o manieră evidentă. Următoarea teoremă pune în evidență un caz remarcabil de integrală improprie cu parametru uniform convergentă.

Teorema 6.10. Fie $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$, ($0 \leq a < b \leq \infty$), local integrabilă, astfel încât $\int_a^b f(x) dx$ este convergentă. Atunci integrala cu parametru $F(t) = \int_a^b e^{-tx} f(x) dx$ este uniform convergentă în raport cu $t \in [0, \infty)$.

Demonstrație. Fie $G(u) = \int_u^b f(x) dx$, $u \in [a, b)$, și $\varepsilon > 0$. Prin ipoteză există $c = c(\varepsilon) \in (a, b)$ astfel încât

$$|G(\gamma)| < \frac{\varepsilon}{3}, \quad (\forall) \gamma \in (c, b) \quad (6.29)$$

Deci integrând prin părți și ținând seamă de (6.29), pentru $\beta_1, \beta_2 \in (c, b)$, avem

$$\begin{aligned} \left| \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} e^{-tx} f(x) dx \right| &= \left| G(\gamma_1)e^{-\gamma_1 t} - G(\gamma_2)e^{-\gamma_2 t} - t \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} G(u)e^{-tu} du \right| \\ &\leq |G(\gamma_1)e^{-\gamma_1 t}| + |G(\gamma_2)e^{-\gamma_2 t}| + t \left| \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} G(u)e^{-tu} du \right| \\ &\leq \frac{\varepsilon}{3} + \frac{\varepsilon}{3} + \frac{t\varepsilon}{3} \int_{\gamma_1}^{\gamma_2} e^{-tu} du \leq \frac{2\varepsilon}{3} + \frac{t\varepsilon}{3} \int_0^\infty e^{-tu} du = \varepsilon \end{aligned}$$

Conform cu teorema 6.5 rezultă concluzia dorită deoarece c nu depinde de t . $\square$

Teorema 6.11. (Continuitatea integralei cu parametru) Presupunem că există o funcție integrabilă $g: I \rightarrow \mathbb{R}$ astfel încât $|f(x, t)| \leq g(x)$ pentru orice $x \in I$ și $t \in J$ iar funcțiile α și β sunt continue.

Dacă pentru fiecare $x \in I$ funcția $t \rightarrow f(x, t)$ este continuă pe J , atunci integrala cu parametru (6.25) este o funcție continuă.

Demonstrație. Pentru $t_0 \in J$ arbitrar avem

$$\begin{aligned} F(t) - F(t_0) &= \int_{\alpha(t)}^{\beta(t)} f(x, t) dx - \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} f(x, t_0) dx \\ &= \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} [f(x, t) - f(x, t_0)] dx + \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx - \int_{\alpha(t_0)}^{\alpha(t)} f(x, t) dx \end{aligned} \quad (6.30)$$

Deoarece

$$|f(x, t) - f(x, t_0)| \leq 2g(x), (\forall) x \in I, t \in J$$

și

$$\lim_{t \rightarrow t_0} |f(x, t) - f(x, t_0)| = 0$$

rezultă (v. teorema 5.13)

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \left| \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} [f(x, t) - f(x, t_0)] dx \right| = 0 \quad (6.31)$$

Apoi (v. proprietatea 6 a integralei Lebesgue din §5.4)

$$\left| \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx \right| \leq \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} g(x) dx \rightarrow 0$$

când $t \rightarrow t_0$ deoarece $\beta(t) \rightarrow \beta(t_0)$ (din continuitatea lui β). Prin urmare

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \left| \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx \right| = 0 \quad (6.32)$$

și la fel se arată că

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \left| \int_{\alpha(t_0)}^{\alpha(t)} f(x, t) dx \right| = 0. \quad (6.33)$$

Din (6.31), (6.32), (6.33) rezultă

$$\lim_{t \rightarrow t_0} F(t) = F(t_0)$$

adică F este continuă în t_0 . □

Observația 6.6. Dacă integrala cu parametru este definită ca valoarea unei integrale improprii semiconvergente, atunci teorema 6.11 nu este aplicabilă. În acest cazuri putem folosi următoarea teoremă

Teorema 6.12. Fie $f: [a, b) \times J \rightarrow \mathbb{R}$, ($a < b \leq \infty$, J interval compact), continuă și astfel încât integrala

$$F(t) = \int_a^b f(x, t) dx \quad (6.34)$$

este uniform convergentă în raport cu $t \in J$. Atunci funcția $F(t)$ este continuă pe J .

Demonstrație. Fie $\varepsilon > 0$. Din (6.27) rezultă că există $c = c(\varepsilon) \in (a, b)$ astfel încât

$$\left| \int_a^\beta f(x, t) dx - F(t) \right| < \frac{\varepsilon}{3}, \quad (\forall) \beta \in (c, b), t \in J \quad (6.35)$$

De aici rezultă

$$\left| \int_\beta^b f(x, t) dx \right| < \frac{\varepsilon}{3}, \quad (\forall) \beta \in (c, b), t \in J \quad (6.36)$$

Pe de altă parte, pentru $t_0 \in J$ arbitrar și β care verifică (6.36), avem

$$|F(t) - F(t_0)| \leq \int_a^\beta |f(x, t) - f(x, t_0)| dx + \left| \int_\beta^b f(x, t) dx \right| + \left| \int_\beta^b f(x, t_0) dx \right| \quad (6.37)$$

Din continuitatea funcției f rezultă că $|f(x, t) - f(x, t_0)|$ este mărginită pe compactul $[a, \beta] \times J$ astfel că se poate aplica teorema 6.11 pentru a deduce că există $\delta(\varepsilon) > 0$ astfel încât pentru $|t - t_0| < \delta$

$$\int_a^\beta |f(x, t) - f(x, t_0)| dx < \frac{\varepsilon}{3} \quad (6.38)$$

Din (6.37), (6.36) și 6.38 rezultă

$$|F(t) - F(t_0)| < \varepsilon \quad \text{pentru } |t - t_0| < \delta$$

deci F este continuă în t_0 . □

Teorema 6.13. (Derivarea integralci cu parametru) Presupunem că, pentru fiecare $x \in I$, funcția $f(x, t)$ admite derivate parțiale pe J și că funcția $x \rightarrow \frac{\partial f}{\partial t}(x, t)$ este integrabilă (Lebesgue) pe I pentru orice $t \in J$. Dacă există o funcție $g: I \rightarrow \mathbb{R}$ integrabilă pe I astfel încât

$$\left| \frac{\partial f}{\partial t}(x, t) \right| \leq g(x), \quad (\forall) x \in I, t \in J,$$

atunci integrala cu parametru $F(t) = \int_I f(x, t) dx$ este o funcție derivabilă și avem

$$F'(t) = \int_I \frac{\partial f}{\partial t}(x, t) dx \quad (6.39)$$

Demonstrație. Fie $t_0 \in J$ arbitrar. Conform teoremei creșterilor finite a lui Lagrange există un punct $\xi_t(x)$ situat între t_0 și t astfel încât

$$\frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} = \frac{\partial f}{\partial t}(x, \xi_t(x)).$$

De aici și din ipoteze rezultă

$$\left| \frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} \right| \leq g(x), \quad (\forall) x \in I, t \in J \quad (6.40)$$

Din (6.40) și teorema 5.13 rezultă

$$\begin{aligned} F'(t_0) &= \lim_{t \rightarrow t_0} \frac{F(t) - F(t_0)}{t - t_0} = \lim_{t \rightarrow t_0} \int_I \frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} dx \\ &= \int_I \lim_{t \rightarrow t_0} \left[\frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} \right] dx = \int_I \frac{\partial f}{\partial t}(x, t_0) dx \end{aligned}$$

□

Teorema 6.14. (Formula de derivare a lui Leibniz) *Fie I compact, J deschis și $f: I \times J \rightarrow \mathbb{R}$ continuă. Presupunem că există $\frac{\partial f}{\partial t}$ și este continuă pe $I \times J$ iar funcțiile α și β sunt derivabile pe J . Atunci integrala cu parametru $F(t) = \int_{\alpha(t)}^{\beta(t)} f(x, t) dx$ este derivabilă pe J și avem*

$$F'(t) = \int_{\alpha(t)}^{\beta(t)} \frac{\partial f}{\partial t}(x, t) dx + \beta'(t) f(\beta(t), t) - \alpha'(t) f(\alpha(t), t) \quad (6.41)$$

Demonstrație. Din relația (6.30), pentru $t_0 \in J$ arbitrar, deducem

$$\begin{aligned} \frac{F(t) - F(t_0)}{t - t_0} &= \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} \frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} dx + \frac{1}{t - t_0} \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx \\ &\quad - \frac{1}{t - t_0} \int_{\alpha(t_0)}^{\alpha(t)} f(x, t) dx \end{aligned} \quad (6.42)$$

Deoarece $\frac{\partial f}{\partial t}$ este mărginită pe compactul $I \times [\alpha(t_0), \beta(t_0)]$, din teorema 6.13, deducem

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} \frac{f(x, t) - f(x, t_0)}{t - t_0} dx = \int_{\alpha(t_0)}^{\beta(t_0)} \frac{\partial f}{\partial t}(x, t_0) dx. \quad (6.43)$$

Pe de altă parte, folosind o formulă de medie pentru integrală, rezultă că există ξ_t între $\beta(t_0)$ și $\beta(t)$ astfel încât

$$\frac{1}{t - t_0} \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx = \frac{\beta(t) - \beta(t_0)}{t - t_0} f(\xi_t, t_0)$$

și cum $\beta(t) \rightarrow \beta(t_0)$ (doci $\xi_t \rightarrow \beta(t_0)$) când $t \rightarrow t_0$ rezultă

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \frac{1}{t - t_0} \int_{\beta(t_0)}^{\beta(t)} f(x, t) dx = \beta'(t_0) f(\beta(t_0), t_0) \quad (6.44)$$

Analog se obține

$$\lim_{t \rightarrow t_0} \frac{1}{t - t_0} \int_{\alpha(t_0)}^{\alpha(t)} f(x, t) dx = \alpha'(t_0) f(\alpha(t_0), t_0) \quad (6.45)$$

Făcând $t \rightarrow t_0$ în (6.42) și ținând seamă de (6.43), (6.44), (6.45) se obține (6.41) scrisă în $t = t_0$. $\square$

Teorema 6.15. (Schimbarea ordinii de integrare în integrala cu parametru)
Fie $I = [a, b]$ și J compacte iar $f: I \times J \rightarrow \mathbb{R}$ continuă. Atunci

$$\int_a^b \left(\int_J f(x, t) dt \right) dx = \int_J \left(\int_a^b f(x, t) dx \right) dt \quad (6.46)$$

Demonstrație. Pentru $x \in [a, b]$, considerăm

$$F(x) = \int_a^x \left(\int_J f(u, t) dt \right) du \quad \text{și} \quad G(x) = \int_J \left(\int_a^x f(u, t) du \right) dt.$$

Se deduce cu ușurință că F și G sunt derivabile pe I și

$$F'(x) = \int_J f(x, t) dt = G'(x)$$

Dar $F(a) = G(a) = 0$, doci $F = G$ pe $[a, b]$. $\square$

Observația 6.7. În fapt relația 6.46 este o simplă consecință a relației (6.5), valoarea comună a celor două integrale din (6.46) fiind valoarea integralei duble pe $I \times J$.

Exemplul 6.18. Dacă $F(t) = \int_0^t f(x)(t-x)^n dx$ cu f continuă, atunci

$$F'(t) = n \int_0^t f(x)(t-x)^{n-1} dx$$

$$F''(t) = n(n-1) \int_0^t f(x)(t-x)^{n-2} dx$$

.....

$$F^{(n)}(t) = n! \int_0^t f(x) dx$$

$$F^{(n+1)}(t) = n! f(t)$$

Teoremele 6.13 și 6.15 permit evaluarea unor integrale care nu pot fi calculate prin metodele uzuale (schimbare de variabilă, prin părți, etc.)

Exemplul 6.19. Considerăm integrala

$$I(a, b) = \int_0^{\frac{\pi}{2}} \ln(a^2 \sin^2 x + b^2 \cos^2 x) dx, \quad a, b > 0$$

Integrala depinde de doi parametri a și b . Notăm $f(x, a, b) = \ln(a^2 \sin^2 x + b^2 \cos^2 x)$ și considerăm un interval arbitrar (δ, Λ) , $0 < \delta < \Lambda < \infty$. Pentru $a \in (\delta, \Lambda)$ avem

$$\frac{\partial f}{\partial a} \leq \frac{2\Lambda \sin^2 x}{\delta^2}$$

astfel că se poate aplica teorema 6.13 și avem

$$\frac{\partial I}{\partial a} = \int_0^{\frac{\pi}{2}} \frac{2a \sin^2 x}{a^2 \sin^2 x + b^2 \cos^2 x} dx$$

iar în urma schimbării de variabilă $\operatorname{tg} x = u$ obținem succesiv

$$\begin{aligned} \frac{\partial I}{\partial a} &= 2 \int_0^{\infty} \frac{au^2}{a^2u^2 + b^2} \frac{1}{1+u^2} du = \frac{2ab^2}{b^2 - a^2} \int_0^{\infty} \frac{du}{a^2u^2 + b^2} \\ &\quad - \frac{2a}{b^2 - a^2} \int_0^{\infty} \frac{du}{1+u^2} = \frac{\pi b}{b^2 - a^2} - \frac{\pi a}{b^2 - a^2} = \frac{\pi}{a+b} \end{aligned} \quad (6.47)$$

Similar, pentru $b \in (\delta, \Lambda)$, obținem

$$\frac{\partial I}{\partial a} = \frac{\pi}{a+b} \quad (6.48)$$

Din (6.47) se obține $I(a, b) = \pi \ln(b+a) + C(b)$, care prin derivare în raport cu b și utilizarea relației (6.48) conduce la $C'(b) = 0$, deci $C(b) = K$ (constant). În acest fel avem

$$I(a, b) = \pi \ln(b+a) + K$$

și punând $a = b = 1$ găsim $K = \ln 2$. Rezultatul final este $I(a, b) = \pi \ln \frac{a+b}{2}$ valabil pentru orice $a, b > 0$ deoarece δ și Λ sunt arbitrare.

Exemplul 6.20. Fie

$$I = \int_0^{\infty} e^{-ax} \frac{\sin bx - \sin cx}{x} dx, \quad a > 0, \quad b, c \in \mathbb{R}$$

Observăm că integrala poate fi scrisă sub forma

$$I = \int_0^{\infty} \left(\int_c^b e^{-ax} \cos vx \, dv \right) dx$$

care prin aplicarea teoremei 6.15 devine

$$I = \int_c^b \left(\int_0^\infty e^{-ax} \cos vx \, dx \right) dv$$

Un calcul simplu arată că

$$\int_0^\infty e^{-ax} \cos vx \, dx = \frac{a}{a^2 + v^2}$$

astfel că

$$I = a \int_c^b \frac{dv}{a^2 + v^2} = \operatorname{arctg} \frac{b}{a} - \operatorname{arctg} \frac{c}{a}$$

În particular, pentru $b = 1$ și $c = 0$ găsim

$$F(a) = \int_0^\infty e^{-ax} \frac{\sin x}{x} \, dx = \operatorname{arctg} \frac{1}{a}, \quad a > 0 \quad (6.49)$$

Folosind teorema 6.10 și 6.12 rezultă că F este continuă pe $[0, \infty)$. Astfel din

$$\lim_{a \searrow 0} F(a) = \lim_{a \searrow 0} \operatorname{arctg} \frac{1}{a} = \frac{\pi}{2} = F(0)$$

se obține relația remarcabilă

$$\int_0^\infty \frac{\sin x}{x} \, dx = \frac{\pi}{2} \quad (6.50)$$

■

Observația 6.8. Similar se demonstrează rezultatul mai general

$$\int_0^\infty \frac{\sin \alpha x}{x} \, dx = \frac{\pi}{2} \operatorname{sgn} \alpha \quad (6.51)$$

6.4 Funcțiile euleriene

Definiția 6.9. Funcția Gamma, $\Gamma: (0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$ se definește prin

$$\Gamma(t) = \int_0^\infty x^{t-1} e^{-x} \, dx \quad (6.52)$$

Integrala care definește funcția Gamma este convergentă conform exemplului 6.6.14.

Proprietățile funcției Gamma

$$1. \Gamma(1) = 1; \quad \Gamma\left(\frac{1}{2}\right) = \sqrt{\pi}.$$

Intr-adevăr $\Gamma(1) = \int_0^{\infty} e^{-x} dx = 1$. Dacă notăm $I = \int_0^{\infty} e^{-y^2} dy$ observăm că

$$\Gamma\left(\frac{1}{2}\right) = \int_0^{\infty} x^{-\frac{1}{2}} e^{-x} dx = 2 \int_0^{\infty} e^{-y^2} dy = 2I$$

Integrala I a fost calculată la exemplul 6.6.4 dar aici vom mai da o metodă pentru calculul ei. Din egalitatea ușor de demonstrat dacă se face schimbarea de variabilă $uy = t$

$$I = \int_0^{\infty} y e^{-y^2 u^2} dy$$

se obține

$$\begin{aligned} I^2 &= \int_0^{\infty} \left[y e^{-y^2} \int_0^{\infty} e^{-y^2 u^2} du \right] dy = \int_0^{\infty} \int_0^{\infty} \left[y e^{-y^2(1+u^2)} dy \right] du \\ &= \frac{1}{2} \int_0^{\infty} \frac{du}{1+u^2} = \frac{\pi}{4} \end{aligned}$$

care conduce la $I = \frac{\sqrt{\pi}}{2}$.

$$2. \Gamma(t+1) = t\Gamma(t).$$

Intr-adevăr, efectuând o integrare prin părți avem

$$\Gamma(t+1) = \int_0^{\infty} x^t e^{-x} dx = -x^t e^{-x} \Big|_0^{\infty} + t \int_0^{\infty} x^{t-1} e^{-x} dx = t\Gamma(t)$$

$$3. \Gamma(t) > 0 \text{ pentru orice } t \in (0, \infty).$$

Aceasta este o consecință a faptului că, pentru fiecare $t \in (0, \infty)$ fixat, funcția $x \rightarrow x^{t-1} e^{-x}$ este strict pozitivă pe o mulțime de măsură Lebesgue strict pozitivă (în fapt de măsură ∞).

$$4. \text{Gamma este o funcție convexă de clasă } C^{\infty}(0, \infty) \text{ și avem}$$

$$\Gamma^{(n)}(t) = \int_0^{\infty} x^t (\ln x)^n e^{-x} dx$$

Fie $0 < \delta < A$ arbitrare și notăm $f(x, t) = x^{t-1} e^{-x}$. Pentru orice $t \in (\delta, A)$ și $x \in (0, \infty)$ avem

$$\left| \frac{\partial f}{\partial t} \right| \leq \int_0^{\infty} x^t |\ln x| e^{-x} dx \leq g(x)$$

unde

$$g(x) = \begin{cases} \delta x^{\delta-1} c^{-x}, & 0 < x \leq 1 \\ \Lambda x^{\Lambda-1} c^{-x}, & x \geq 1 \end{cases}$$

iar g este integrabilă pe $(0, \infty)$. Conform teoremei 6.13 rezultă derivabilitatea funcției Γ în orice punct $t \in (\delta, \Lambda)$, deci pe $(0, \infty)$ deoarece δ și Λ sunt arbitrare. Acest raționament poate fi aplicat succesiv pentru a arăta că funcția Γ este indefinit derivabilă. Din $\Gamma''(t) > 0$ rezultă proprietatea de convexitate.

Observația 6.9. Din proprietatea 2 se deduce relația

$$\Gamma(n+1) = n! \quad (6.53)$$

care arată că funcția Gamma este o extindere a funcției factorial.

Definiția 6.10. Funcția Beta, $B: (0, \infty) \times (0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$ se definește prin

$$B(p, q) = \int_0^1 x^{p-1} (1-x)^{q-1} dx$$

Folosind inegalitatea $ab \leq a+b$, ($\forall$) $a, b \in [0, 1]$ deducem $x^{p-1}(1-x)^{q-1} \leq x^{p-1} + (1-x)^{q-1}$, ($\forall$) $x \in [0, 1]$ și, cum integralele

$$\int_0^1 x^{p-1} dx = \frac{1}{p}; \quad \int_0^1 (1-x)^{q-1} dx = \frac{1}{q}$$

sunt convergente, rezultă că funcția Beta este bine definită.

Proprietățile funcției Beta

1. $B(p, q) = B(q, p)$.

rezultă imediat dacă se face schimbarea de variabilă $y = 1 - x$.

2. $B(p, q) > 0$ pentru orice $p, q > 0$.

Același argument ca la prop. 3 a funcției Gamma.

3. $B(p, q) = \frac{\Gamma(p) \Gamma(q)}{\Gamma(p+q)}$.

Dacă facem schimbarea de variabilă $x = ty$, $t > 0$, în (6.52) cu $t = p$ se obține

$$\Gamma(p) = \int_0^{\infty} t^p y^{p-1} c^{-ty} dy$$

de unde

$$\frac{\Gamma(p)}{t^p} = \int_0^{\infty} y^{p-1} c^{-ty} dy. \quad (6.54)$$

În (6.54) facem înlocuirile $p \rightsquigarrow p + q$, $t \rightsquigarrow t + 1$

$$\frac{\Gamma(p+q)}{(t+1)^{p+q}} = \int_0^\infty y^{p+q-1} c^{-(t+1)y} dy. \quad (6.55)$$

Relația (6.55) o înmulțim cu t^{p-1} și o integrăm în raport cu t pe $(0, t_y)$

$$\Gamma(p+q) \int_0^\infty \frac{t^{p-1}}{(t+1)^{p+q}} dt = \int_0^\infty \left[t^{p-1} \int_0^\infty y^{p+q-1} c^{-(t+1)y} dy \right] dt \quad (6.56)$$

Pentru calculul integralci din membrul stâng al relației (6.56) se face schimbarea $x = \frac{t}{t+1}$ și găsim că ea are valoarea $B(p, q)$, astfel că (6.56) devine

$$\Gamma(p+q)B(p, q) = \int_0^\infty \left[t^{p-1} \int_0^\infty y^{p+q-1} c^{-(t+1)y} dy \right] dt. \quad (6.57)$$

În membrul drept din (6.57) folosim teorema 6.2 (schimbarea ordinii de integrare) și (6.54)

$$\begin{aligned} \Gamma(p+q)B(p, q) &= \int_0^\infty \left[y^{p+q-1} c^{-y} \int_0^\infty t^{p-1} c^{-ty} dt \right] dy \\ &= \int_0^\infty y^{p+q-1} c^{-y} \frac{\Gamma(p)}{y^p} dy = \Gamma(p) \int_0^\infty y^{q-1} c^{-y} dy = \Gamma(p)\Gamma(q) \end{aligned}$$

4. Pentru $0 < a < 1$ avem

$$B(a, 1-a) = \frac{\pi}{\sin a\pi} \quad (6.58)$$

Relația de demonstrat revine la (v. prop. 3 a funcției Beta)

$$\Gamma(a)\Gamma(1-a) = \frac{\pi}{\sin a\pi}$$

Dar

$$\Gamma(a)\Gamma(1-a) = \int_0^\infty \int_0^\infty x^{a-1} y^{-a} c^{-(x+y)} dx dy$$

și cu schimbarea de variabile $u = x + y$, $v = \frac{x}{y}$ obținem

$$\Gamma(a)\Gamma(1-a) = \int_0^\infty \int_0^\infty v^{a-1} c^{-u} \frac{du dv}{1+v} = \int_0^\infty \frac{v^{a-1}}{1+v} dv$$

Ultima integrală se calculează folosind un rezultat din teoria funcțiilor complexe (calcul de integrale reale folosind reziduuri). Conform acestui rezultat avem

$$\begin{aligned} \Gamma(a)\Gamma(1-a) &= 2\pi i \operatorname{Rcs} \left(\frac{z^{a-1}}{1+z}, -1 \right) = \frac{2\pi i}{1 - c^{2\pi i(a-1)}} \operatorname{Rcs} \left(\frac{c^{(a-1)\ln z}}{1+z}, -1 \right) \\ &= \frac{2\pi i}{1 - c^{2\pi i(a-1)}} c^{(a-1)\pi i} = \frac{\pi}{\sin a\pi} \end{aligned}$$

Exemplul 6.21. Pentru a calcula integrala $I = \int_0^{\infty} \frac{\sqrt[4]{x}}{(1+x)^2} dx$ se face schimbarea de variabilă $x = \frac{t}{1-t}$ și găsim

$$I = B\left(\frac{5}{4}, \frac{3}{4}\right) = \frac{\Gamma\left(\frac{5}{4}\right) \Gamma\left(\frac{3}{4}\right)}{\Gamma(2)} = \frac{1}{4} \Gamma\left(\frac{1}{4}\right) \Gamma\left(\frac{3}{4}\right) = \frac{1}{4} \frac{\pi}{\sin \frac{\pi}{4}} = \frac{\pi}{2\sqrt{2}}.$$

■

Exemplul 6.22. În integrala $I = \int_0^{\frac{\pi}{2}} \sin^6 x \cos^4 x dx$ se poate face schimbarea $\sin^2 x = t$ și se obține $I = \frac{1}{2} B\left(\frac{5}{2}, \frac{5}{2}\right) = \frac{\pi}{32}$.

■

Exemplul 6.23. În integrala $I = \int_0^{\infty} x^p \exp(-x^q) dx$, $p > -1$, $q > 0$, se face schimbarea $x^q = t$ și se obține $I = \frac{1}{q} \Gamma\left(\frac{p+1}{q}\right)$.

■